

INGLIZ TILI TARAQQIYOTI

Toshboyeva Zebiniso

Ingliz tili o'qituvchisi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10659172>

Annotatsiya. Ushbu maqolamda ingliz tili va uning kelib chiqish tarixi haqida ma'lumotlar keltirilgan. Ingliz tilining tariy ildizlari juda ham mustahkam bo'lib u kecha yoki bugun yaratilgan emas.

Kalit so'zlar: Ingliz tili, tarix, taraqqiyot, Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada, Avstraliya, Irlandiya, Yangi Zelandiya, Angliya, Anglo-Sakson.

DEVELOPMENT OF THE ENGLISH LANGUAGE

Abstract. This article provides information about the English language and the history of its origin.

Key words: English language, history, development, Great Britain, USA, Canada, Australia, Ireland, New Zealand, England, Anglo-Saxon.

РАЗВИТИЕ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА

Аннотация. В данной статье представлена информация об английском языке и истории его возникновения.

Ключевые слова: английский язык, история, развитие, Великобритания, США, Канада, Австралия, Ирландия, Новая Зеландия, Англия, англосаксы.

Ingliz tili (inglizcha: English) — hind-yevropa oilasining german guruhiga kiruvchi til. Ingliz xalqining tili. Avstraliya, AQSH, Birlashgan Qirollik, Hindiston, Irlandiya, JAR, Kanada, Liberiya, Malta va Yangi Zelandiyaning rasmiy tili. Ingliz tili dunyodagi eng ko'p ishlatiladigan tillar ichida 3-o'rinda turadi (Ispan hamda Mandarin Xitoycha tillardan keyin). Yevropa Ittifoqining asosiy tili.

Ingliz tili BMTning rasmiy ish yuritish tillaridan biri, Buyuk Britaniya, Irlandiya, Shimoliy Amerika, Avstraliya, Yangi Zelandiya, Osiyo va Afrikadagi ko'pgina mamlakatlarda tarqalgan. Bu tilda yer yuzidagi 400 milliondan ortiq kishi gaplashadi (1992). Buyuk Britaniya va Shimoliy Irlandiya, AQSH, Avstraliya, Yangi Zelandiya, Kanada (fransuz tili bilan birga), Irlandiya (irland tili bilan birga), Hindiston va 15 ta Afrika davlati (JAR, Nigeriya, Gana, Uganda, Keniya, Tanzaniya va boshqalar)da rasmiy til sifatida qo'llaniladi.

Ingliz tili qadimgi german qabilalari (ingliz, saks va yut)ning tillaridan kelib chiqqan. Ingliz tili Angliyaning Anglo-Sakson qirolliklari hamda hozirgi janubiy-sharqiy Shotlandiya yerlari avvalgi Norzumbriya qirolligida vujudga keldi. Tarixiy manbaalarga ko'ra, eski ingliz tili juda ko'plab shevalar turkumini o'z ichiga oladi. Qadimiy ingliz tili (VII–XI asrlar) anglosaks tili deb atalgan va 4 ta shevaga ega bo'lgan: nortumbriy, mersiy, uessek va kent. IX–XI asrlarda uessek shevasi asosida adabiy ingliz tili shakllangan. Bu shevalar turkumi Buyuk Britaniyaning sharqiy qirg'og'iga nemis qabilalari bo'lmish anglo-saksonlar tomonidan keltirilgan. English (ingliz) so'zi Angles so'zidan kelib chiqqan bo'lib, bu xalqning ajododlar yurti Angeln hozirgi Schleswig-Holstein bo'lgan. Ingliz so'zlarning ko'pchiligi lotin tilidan olingan, vaholanki, lotin tili Xristian Cherkovi hamda Yevropa tafakkur doirasining tili edi. Vikinglarning VIII hamda IX asrdagi istilosidan keyin ingliz tili eski norz-tilining bir qismini o'zlashtirdi. Angliyaning XI asrda

Normanlar tomonidan egallanilishi norman fransuz tilining ingliz tili bilan qorishishiga olib keldi. Aynan shu sababli ingliz tili lugʻaviy va imloviy tarzda roman tillar turkumiga aloqador. Oʻrta ingliz tili (XII–XV asrlar) urgʻusiz unilarning reduksiyaga uchrashi natijasida feʼllik soʻz birikmalari koʻp oʻzgarishlarga uchragan. XVI–XVII asrlarda yangi ingliz tili yuzaga kelgan. Buyuk Britaniyaning XVII va XX asr oʻrtasidagi kuchli rivojlanishi hamda AQSHning XX asrdagi dunyoviy taʼsiri ostida ingliz tilining xalqaro nufuzi oshdi.

Hozirda ingliz tili oʻz hududiy shevalariga ega. Buyuk Britaniyada shotland shevasi; shimoliy, janubiy va markaziy shevalar guruhi, AQShda Sharqiy, Oʻrta Atlantika (markaziy), janubiy, sharqiy, oʻrta, gʻarbiy shevalar guruhi mavjud. Ingliz tili fonematik tizimida oʻziga xos unililar va undoshlar mavjud. Boshqa german tillaridan ingliz tili analitik qurilish belgisi bilan farqlanadi. Grammatik munosabatlarni ifodalashda yordamchi soʻzlar (artikl, yordamchi feʼllar, predloglar) va soʻz tartibi katta ahamiyatga ega. Ingliz tili boshqa tillar (lotin, fransuz, italyan, ispan va boshqalar)dan 70 % ga yaqin soʻz qabul qilgan. Ingliz tilining amerikacha variantini Buyuk Britaniya variantidan farqini shu bilan izohlash mumkinki, Shimoliy Amerikaga dastlab koʻchib kelganlar (1607) London va uning atrofidan, keyingilari esa Shimoliy Britaniya va Irlandiyadan kelishgan. AQSH tilida Britaniyadagi singari yorqin ifodalangan shevalar yoʻq. Professor X.Kurat tahriri ostida chiqqan “AQSH va Kanadaning tilshunoslik atlası”da (1939) yetti sheva, shu jumladan, tarqalishi hududi jihatidan eng salmoqli boʻlgan AQShning markaziy va shimoliy viloyatlari shevalari ajratib koʻrsatilgan; u AQShda asosiy adabiy meʼyor hisoblanadi. Ingliz tilining amerikacha va Buyuk Britaniya variantlari oʻrtasidagi farq leksikada va maʼlum darajada fonetikada namoyon boʻladi; grammatikasidagi farq sezilarli emas. Ingliz tilining mavjud Kanada, Avstraliya, Yangi Zelandiya va JAR adabiy variantlari xususida ham shunday fikrni aytish mumkin. Ingliz tili yozuvi lotin alifbosi asosidadir.

Ingliz tilining tarixi Angliyada boshlangan. Ingliz tili gʻarbiy german tili boʻlib, u dastlab Angliyada soʻzlashgan. Hozirgi vaqtda ingliz tili dunyoda eng koʻp qoʻllaniladigan tildir. Ingliz tili tarixi ingliz tilining koʻplab mamlakatlar va qitʼalarga tarqalishini oʻz ichiga oladi. Ingliz tili bir nechta mamlakatlarda, jumladan Buyuk Britaniya, AQSh, Kanada, Avstraliya, Irlandiya va Yangi Zelandiyadagi koʻpchilik odamlarning birinchi tilidir. Bu dunyoda mandarin xitoy va ispan tillaridan keyin uchinchi eng koʻp gapiriladigan ona tilidir. Ingliz tili ikkinchi til sifatida eng mashhur tildir. Ingliz tilida soʻzlashadigan odamlarning umumiy soni, shu jumladan ona tilida soʻzlashuvchilar ham, boshqa tillarda gapiradiganlar sonidan ham oshadi. Ingliz tili Yevropa Ittifoqi, koʻplab Hamdoʻstlik mamlakatlari va Birlashgan Millatlar Tashkiloti, shuningdek, koʻplab jahon tashkilotlarining rasmiy tilidir.

Ingliz tilining tarixi Angliyaning Anglo-Sakson qirolliklarida va hozirgi Shotlandiyaning janubi-sharqida, lekin keyinchalik Nortumbriya qirolligi nazorati ostida boshlangan. Aynan shu mintaqada ingliz tili paydo boʻlgan. XVIII asrdan Buyuk Britaniyaning, Britaniya imperiyasi orqali va 20-asrning oʻrtalaridan boshlab Qoʻshma Shtatlarning keng taʼsiri tufayli u butun dunyoda keng tarqalgan va koʻplab mintaqalarda xalqaro muloqotning yetakchi tiliga aylangan. Tarixiy jihatdan ingliz tili bir-biriga yaqin dialektlarning birlashuvidan kelib chiqqan. Qadimgi ingliz tilini Buyuk Britaniyaning sharqiy qirgʻoqlariga german (anglosakson) koʻchmanchilari olib kelishgan. Ingliz tilidagi soʻzlarning katta qismi lotin tilidan olingan ildizlarga asoslangan, chunki lotin tili xristian cherkovi tomonidan qandaydir shaklda ishlatilgan. VIII-IX asrlarda vikinglar

bosqinlari tufayli tilga qadimgi Nors tili ta'sir ko'rsatgan. XI asrda Normanlarning Angliyani bosib olishi Norman-Fransiyadan katta miqdorda qarz olishga sabab bo'ldi. Lug'at va imloda roman tillari bilan yaqin aloqa paydo bo'ldi. Shunday qilib, o'rta ingliz tili shakllandi. XV asrda Angliyaning janubida boshlangan o'zgarishlar o'rta ingliz tili negizida zamonaviy ingliz tilining shakllanishiga olib keldi. Tarix davomida ko'plab boshqa tillardagi so'zlarni o'zlashtirganligi sababli, zamonaviy ingliz tilida juda katta lug'at mavjud. Zamonaviy ingliz tilida nafaqat boshqa Yevropa tillaridan, balki barcha qit'alardan, jumladan, hind va afrika tilidagi so'zlarni o'zlashtirgan. Ingliz tilining tarixi shunday Ingliz tilining paydo bo'lishi kabi tarixi ham voqealarga boy. Zamonaviy Buyuk Britaniya hududida turli xalqlar yashagan, u bir necha marta bosib olingan va ozod qilingan va har bir bosqinchi Buyuk Britaniya uchun yangi tilni "ixtiro qilishni" xohlagan. Bu ingliz tilining xilma-xilligida namoyon bo'ladi. Ingliz tarixining har bir davri biz bilgan ingliz tilining kelib chiqishi va umumiy shakllanishiga hissa qo'shgan. Biz siz uchun ingliz tilida uning shakllanishining har bir davri nimalarni qoldirganligi haqida qisqacha ekskursiya tayyorladik. Keltlar davri paydo bo'lishi va ingliz tili tarixi miloddan avvalgi VIII asrda boshlangan. keltlar hozirgi Buyuk Britaniya hududida joylashganida. Ingliz tilining paydo bo'lishi bevosita ular bilan bog'liq. Ular kelt tilida muloqot qilishgan, undan "bo'yalgan" degan ma'noni anglatuvchi brith so'zi kelib chiqqan. Bu so'zning paydo bo'lishi keltlarning dushmani qo'rqitish uchun tanalarini ko'k rangga bo'yashga bog'liq. Rimliklar tomonidan Britaniya hududini birinchi marta bosib olish ham xuddi shu davr bilan bog'liq.

Nemis istilolari davri qadimgi ingliz davri bilan bog'liq bo'lib, anglo-sakslar (german qabilalari) - zamonaviy inglizlarning ajdodlari Britaniyaga kirib kelgan. Anglosakson lahjasi tezda keltlar tilini siqib chiqardi keng foydalanishdan va yangi narsaning paydo bo'lishiga to'sqinlik qildi. Nemislarning o'zlari rimliklardan qarz olishga muvaffaq bo'lgan ko'plab lotincha so'zlarni olib kelishdi. Qisqacha lug'atimizdagi ushbu so'zlar orasida bugungi kunda ham qo'llanilayotgan so'zlar bor: Ingliz tilining tartibsiz fe'llari: jadval, qoidalar va misollar vino - vino (lot. vinum "sharob" dan) nok - nok (lot. pirum "nok" dan) murch - qalampir (lot. piper "qalampir" dan) sariyog' - sariyog' (lot. butyrum "sigir yog'I" dan) pishloq - pishloq (lat. caseus "pishloq" dan) milya - mil (lotincha milia passuum "minglab qadamlar" dan) Britaniyaning nasroniylashuvi va lotin tilidan boshqa ko'plab qarzlarning paydo bo'lishi qadimgi ingliz davri bilan bog'liq, jumladan: maktab - maktab (lot. schola "maktab" dan) usta - o'qituvchi (lot. magister "o'qituvchi" dan) no'xat - no'xat; no'xat (lotincha pisum "no'xat" dan) ruhoniy - ruhoniy (lotincha presbyter "presbyter") Ingliz tilini rivojlantirish :Tarixda sakslar, anglilar va jutlarning qadimgi german qabilalari 449-yilda Britaniya hududida paydo bo'lgan va asta-sekin assimilyatsiya qilingan inglizlarning avlodlari bo'lgan deb hisoblashadi. Shuning uchun orollarni Anglo-Saksonlar bosib olgandan so'ng, ingliz tilida juda kam kelt so'zlari qoldi. Milodiy 597-yilda xristianlashtirish boshlanganidan keyin. Rim cherkovi, XIX asrning boshlariga kelib, Britaniya aholisining deyarli yarmi xristianlikni tan oldi. Bu vaqtda ingliz tili lotin tilidan 600 dan ortiq.

REFERENCES

1. The USA journals volume 02 issue 10-2020
2. Azamova Sh. Maktabgacha ta'lim jarayonida xorijiy tillarni o'qitishning zamonaviy metodikalari-"Science and education" scientific journal April 2022 volume 2 issue 4

3. Common European Framework of Reference for Languages: Learning, Teaching, Assessment. Language Policy Unit, Strasbourg. 2010. – 274 p. Electron resource: http://www.coe.int/t/dg4/Linguistics/Source/CEFR_EN.pdf. Access date: 6.06.2018. 20.
4. European Community Council Resolution of 16 December 1997 on the early teaching of European Union Languages. Electron resource: <http://eurlex.europa.eu/legalcontent/EN/ALL/?uri=CELEX:31998Y0103%2801%29>. Access date: 05.06.2018
5. www.kun.uz
6. <http://uza.uz/en/society/president-resolves-to-develop-foreign-language-learning-system11.12.2012-3147>
7. <https://www.norma.uz/oz>
8. <http://www.ismanov.com> — Ochiq internetda lugʻat
9. <http://greylib.align.ru/> — Ingliz va boshqa chet tillarda adabiyot
10. <http://uztranslations.net.ru/> — UzTranslations — Tarjimonlar va tilshunoslar portali
11. <http://linguists.narod.ru/> — Linguists — Ingliz tiliga oid lugʻatlar, darsliklar va qoʻllanmalar